

Anna Adamus-Matuszyńska

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Katedra Zarządzania Publicznego i Nauk Społecznych
e-mail: adamus@ue.katowice.pl
tel. +48 32 257 75 00

Behawioralna teoria konfliktu Johna W. Burtona a konflikty w skali globalnej

Streszczenie. Celem artykułu jest przybliżenie mało znanej teorii konfliktu autorstwa Johna W. Burtona, która pozwala lepiej zrozumieć konflikty w globalnym świecie. Choć Burton zmarł kilka lat temu, a zręby swojej teorii formułował w latach 70. i 80., jego idee dotyczące zrozumienia procesu biologiczno-społeczno-ekonomicznego, jaki stanowi konflikt, mogą mieć dzisiaj szczególne znaczenie. Wobec narastającego napięcia na Bliskim Wschodzie oraz politycznie trudnego sporu pomiędzy Ukrainą a Rosją teoria australijskiego dyplomaty nabiera nowego znaczenia, pozwalając nie tylko na zrozumienie tych konfliktów, ale i wskazanie nowych sposobów ich rozwiązywania. Podstawową tezą artykułu jest twierdzenie, że odwołująca się do biologii, socjologii i polityki teoria Burtona, choć w wielu punktach idealistyczna, pozwala lepiej zrozumieć konflikty i wojny XXI w.

Słowa kluczowe: konflikt, potrzeba, wartości, interes, rozwiązanie konfliktu, rezolucja konfliktu

Wprowadzenie

Zagadnienie konfliktu znajduje współcześnie szeroki oddźwięk w naukach społecznych i humanistycznych. Łączący się z nim wzrost zainteresowania można mierzyć ilością poświęconych mu publikacji, czasopism czy konferencji. Napięcia, spory, konflikty, wojny to pojęcia funkcjonujące w każdym języku i w każdym okresie historycznym. Od czasów Heraklita, który mawiał, że jeden człon przeciwieństwa prowadzi do wojen i sporów, drugi do zgody i pokoju¹, badacze

¹ Diogenes Laertios, *Żywoty i poglądy słynnych filozofów*, WN PWN, Warszawa 1982, s. 520.

poszukują odpowiedzi na pytania: w jakim stopniu konflikt jest motorem zmian? jak można jemu przeciwdziałać? dlaczego każda epoka historyczna ma swoje napięcia i wojny?

Wrzesień 2001 r. wyznaczył nowy etap w dyskusji nad konfliktami w zglobalizowanym świecie. Atak terrorystyczny na World Trade Center w Nowym Jorku pociągnął za sobą konsekwencje polityczne o wymiarze globalnym. Terroryzm jest skrajną formą sytuacji konfliktowej, której specyfika polega na nieprzewidywalności zarówno wystąpienia, jak i następstw aktu terrorystycznego. Konsekwencją ataku na WTC była wojna w Iraku, która podzieliła świat na jej zwolenników oraz przeciwników. Sytuacja po 11 września 2001 r. oraz po wojnie w Iraku, wojna domowa w Syrii czy aktualne napięcia w relacjach Ukrainy i Rosji mają swoje konsekwencje globalne, dlatego zmuszają do ponownego rozważenia sytuacji konfliktowych oraz metod i technik rozwiązywania takich problemów.

Zwyczajowe skojarzenia ze słowem konflikt są negatywne i sprowadzają się np. do wojny, śmierci, destrukcji, agresji, walki. Wymienione asocjacje oddają jednak tylko jedną stronę jego istoty. Obok konsekwencji negatywnych istnieją także pozytywne: konflikt może być wyzwaniem, przygodą, podnieceniem, szansą na rozwój, okazją do zmian. Niektóre z jego konsekwencji mają charakter neutralny. Konflikt stanowi wtedy pewnego rodzaju napięcie, doświadczenie, poświęcenie, współzawodnictwo, konkurencję. Autorzy współczesnych teorii konfliktu społecznego przyjmują założenie, że konfliktów nie da się wyeliminować z życia społecznego, proponują więc uczyć się wydobywania z nich tego, co jest w nich pozytywne i redukcjonowania do minimum ich negatywnych konsekwencji².

Jedną ze współczesnych koncepcji konfliktu opracował John W. Burton (1915-2012), profesor stosunków międzynarodowych w University College London (w latach 60.), gdzie powołał Centrum Analizy Konfliktów (ang. The Centre for the Analysis of Conflict), współpracownik Centrum Rozwoju i Rozwiązywania Konfliktów (ang. The Center for Development and Conflict Resolution) w Uniwersytecie Maryland, a także jednego z najbardziej znanych ośrodków naukowo-badawczych zajmujących się konfliktami społecznymi – Centrum Analizy i Rozwiązywania Konfliktów w Uniwersytecie George Mason (ang. The George Mason Center for Conflict Analysis and Resolution). Po latach pracy w dyplomacji Burton podjął się zadania przeniesienia swoich doświadczeń wyniesionych z działalności międzynarodowej na płaszczyznę teorii społeczno-politycznej. Jest autorem wielu prac naukowych, m.in. *International Relations: A General Theory*; *Conflict and Communication*; *Global Conflict and Resolving Deep-Rooted*

² Zob. m.in. D.W. Johnson, R.T. Johnson, D. Tjosvold, *Konstruktywny spór. Wartość intelektualnej opozycji*, w: *Rozwiązywanie konfliktów. Teoria i praktyka*, red. M. Deutsch, P.T. Coleman, Wyd. UJ, Kraków 2005, s. 65-85; oraz M. Deutsch, *Resolution of Conflict: Constructive and Destructive Process*, Yale University Press, New Haven 1973.

Conflict: A Handbook; Conflict: Resolution and Provention; Conflict: Practices in Management, Settlement and Resolution (razem z Frankiem Dukese)m³. Jego koncepcja, wciąż mało znana w Polsce, miała istotne znaczenie dla rozwoju teorii konfliktu oraz praktyki jego rezolucji na świecie⁴.

Rozważania Burтона mają charakter osobisty, wynikają z jego psychologicznego wykształcenia, personalnych doświadczeń dyplomaty oraz przemyśleń badacza sytuacji międzynarodowej i nauczyciela akademickiego. Własny komentarz autora do wydarzeń w skali krajowej i międzynarodowej bywa kontrowersyjny, gdyż krytykuje on np. myśl ekonomiczną za jej zbyt wąskie postrzeganie problemów społecznych. Jako jeden z ojców dyscypliny nazywanej *conflict resolution* (obok Kennetha Bouldinga i Johana Galtunga) uważa, że problematyka konfliktu wykracza poza poszczególne dziedziny wiedzy (takie jak stosunki międzynarodowe, socjologia czy ekonomia) i proponuje a-dyscyplinarne, holistyczne podejście do konfliktu, pozbawione ograniczeń wynikających z przedmiotu, metod badawczych oraz historii danej dyscypliny naukowej⁵. Burton podkreśla, że współczesne zagadnienia, takie jak różnice płci, ruchy wyzwolenicze, konflikty etniczne, problemy świata pracy, skierowują zainteresowanie badaczy na humanistyczne aspekty konfliktu, prowadząc do jednoczesnego ignorowania narzędzi instytucjonalnych. Zjawiska występujące w każdym niemal kraju, takie jak przemoc na ulicy i w rodzinie czy terroryzm, to symptomy deprywacji potrzeb ludzkich, które muszą zostać rozwiązane w sposób instytucjonalny, ale uwzględniający ludzką płaszczyznę⁶. Burton wskazuje cztery powody wzrastającego zagrożenia konfliktami w świecie⁷:

1. Zwiększająca się wielkość świata słabo lub nierozwiniętego ekonomicznie, w którym istnieją warunki do rozwoju potrzeby tożsamości (uznawanej przez badacza za z jeden najbardziej fundamentalnych czynników dla rozwoju człowieka); wobec braku możliwości rozwoju gospodarczego wzrasta np. rynek narkotykowy, na gruncie społeczności lokalnych jest coraz więcej walk etnicznych, a w bogatych regionach świata rozwija się ruch nacjonalistyczny.

³ Do najważniejszych prac Burтона zalicza się: *Resolving Deep-Rooted Conflict: A Handbook*, University Press of America, Lanham, MD 1987; *On the Need for Conflict Prevention*, George Mason University, Fairfax 1989; *Conflict: Human Needs Theory*, St. Martin's Press, New York 1990; *Conflict Resolution and Provention*, St. Martin's Press, New York 1990; *Conflict: Practices in Management, Settlement and Resolution*, Palgrave Macmillan, New York 1990 (razem z F. Dukese)m; *Conflict: Readings in Management and Resolution*, red. J.W. Burton, F. Dukes, St. Martin's Press, New York 1990; *Global Conflict. The Domestic Sources of International Crisis*, Wheatsheaf Books, Brighton 1984. Pełny życiorys Burтона znaleźć można w: D.J. Dunn, *Power Politics to Conflict Resolution. The Work of John W. Burton*, Palgrave Macmillan, New York 2004.

⁴ T. Väyrynen, *Culture and International Conflict Resolution. A Critical Analysis of the Work of John Burton*, Manchester University Press, Manchester – New York 2001, s. 2.

⁵ J.W. Burton, *Conflict: Resolution...*, s. xi.

⁶ Ibidem, s. 46.

⁷ Ibidem, s. 51-52.

2. Rzeczywistość wieku nuklearnego oraz koszty nowoczesnej broni i systemu obronnego, która tworzy warunki dla zachowań dysydenckich oraz społecznych żądań reform w stosunkach pomiędzy światowymi mocarstwami.
3. Założenie, że przyczyną zachowań dewiacyjnych jest ograniczony dostęp do źródeł, odwróciło uwagę ośrodków decyzyjnych od prawdziwie ludzkich przyczyn konfliktów, co spowodowało rozwój środków przemocy w rozwiązywaniu konfliktów.
4. Istnieją trzy przyczyny ograniczające możliwości ludzi w zaspokajaniu ich potrzeb: środowisko, jakość życia oraz entropia⁸.

Studiowanie konfliktów oraz ich rezolucji to pewna postać filozofii politycznej, która zapewnia realizację fundamentalnych wymogów rozwoju ludzkiego⁹. W swoich poglądach Burton jest radykałem, który nie stroni od rozwiązań utopijnych, sam będąc świadom takiej oceny własnego stanowiska. W dobie globalizacji teoria Burtona pozwala nie tylko na lepsze zrozumienie istoty konfliktu, ale przede wszystkim na poznanie metod ich rozwiązywania. Celem artykułu jest zatem przybliżenie tej słabo znanej teorii konfliktu, która pozwala lepiej zrozumieć konflikty globalnego świata.

1. Konflikt – definicja

Analizując teorie rozpatrujące konflikty, Burton wskazuje trzy podejścia służące ich interpretacji¹⁰. Pierwsze to wyjaśnienie biologiczne (genetyczne), które zakłada *a priori*, że człowiek to istota z natury agresywna. Drugie to podejście społeczno-polityczne, dla którego źródłem konfliktów jest niewłaściwa socjalizacja zarówno w rodzinie, jak i w całym społeczeństwie. Ta perspektywa odwołuje się do roli państwa oraz systemu władzy jako sposobów na właściwą socjalizację. Charakteryzuje ją całkowite odejście od analizy natury ludzkich zachowań, w zamian formułuje ona tezę o konieczności budowania właściwych stosunków prawnych i politycznych zapewniających konformistyczne zachowania ludzi. Trzecim podejściem do zagadnienia konfliktu jest to proponowane przez samego Burtona. Opiera się ono na teorii potrzeb i zachowań ludzkich określanych jako holistyczne.

John Burton podając definicję konfliktu (*conflict*), odróżnia go jednoznacznie od spór (*dispute*), sprowadzając je do sytuacji negocjowalnych, występujących naturalnie w życiu społecznym, stanowiących konstruktywny element życia społecznego. Czynnikiem wyróżniającym konflikt jest jego głębokie (*deep-rooted*)

⁸ W definiowaniu pojęcia entropii Burton odwołuje się do propozycji Jeremy'ego Rifkina, który uważa, że entropia to wielkość energii, która nie może zostać zamieniona na pracę. Zob. J. Rifkin, T. Howard, *Entropy: A New World Vision*, Viking, New York 1986.

⁹ J.W. Burton: *Conflict: Resolution...*, s. 169.

¹⁰ Ibidem, s. 67 i dalej.

uzależnienie od ludzkich zachowań i potrzeb oraz potencjalna destrukcyjność wobec jednostek i systemów społecznych. Burton dzieli konflikty na materialne (spory), których przyczyną jest konieczność realizacji jakiegoś interesu przez osoby lub grupy osób oraz niematerialne, których przyczyną jest obrona wartości i konieczność realizacji potrzeb ludzkich. Ten drugi rodzaj konfliktów jest szczególnym przedmiotem jego rozważań, gdyż nie daje się sprowadzić do prostych różnic między stronami, a wymaga zrozumienia głębokich pokładów ludzkich namiętności, potrzeb i wartości.

Na płaszczyźnie teoretycznej Burton łączy koncepcję potrzeb człowieka z dwoma innymi pojęciami: interesu oraz wartości. Konflikt ma miejsce wówczas, gdy osoby w niego zaangażowane odczuwają zagrożenie fizycznego, psychicznego lub społecznego bezpieczeństwa. Problemem współczesnego świata są konflikty o głębokich korzeniach (*deep-rooted conflicts*) będące rezultatem dążeń jednostek i grup do społecznego zaakceptowania ich potrzeb, jak również wynikających z nich zachowań, które wykraczają poza normy pozostałej części społeczeństwa. Przejawy takich konfliktów to np. branie zakładników, nielegalne strajki, publiczne akty przemocy, czystki etniczne, terroryzm, działalność gangów oraz wiele innych form społecznie szkodliwej aktywności. Konflikty o głębokich korzeniach są problemem zarówno w mikro, jak i makroskali, występują we wszystkich kulturach niezależnie od poziomu ich rozwoju cywilizacyjnego. Jest to ten rodzaj konfliktów, który powoduje silne zaangażowanie emocjonalne jednostki, dlatego nie mogą być one rozwiązywane przy pomocy trzeciej siły, np. zewnętrznego autorytetu w rodzaju sądu, arbitra, uznanej organizacji czy bardziej wpływowych osób lub grup. Cechą charakterystyczną tych konfliktów jest ich silne podłoże emocjonalne, które wydłuża proces zarówno eskalacji konfliktu, jak i jego rozwiązania. Tym, co różni konflikty o głębokich korzeniach od konfliktów normalnych (sporów), jednocześnie utrudniając proces ich zarządzania, jest konieczność „wydobycia na powierzchnię” głęboko ukrytych motywów decydujących o zaangażowaniu się stron w konflikt, a przyczyniających się do wywołania silnego oporu owych stron wobec siebie. Konflikt to sytuacja, w której władza nie jest uznawana przez tych, wobec których jest sprawowana. Ten typ konfliktów spotyka się na wszystkich szczeblach struktury społecznej, np. w rodzinie, stosunkach pracy, społeczności lokalnej czy na poziomie władzy państwowej¹¹. Wzrastająca ilość konfliktów we współczesnym świecie zmusza teoretyków i praktyków do rozważenia ich problematyki w szerokim interdyscyplinarnym kontekście.

Burton zauważa, że tradycyjny podział na konflikty międzynarodowe i wewnętrzne nie odgrywa współcześnie, w dobie globalizacji¹², istotnego znacze-

¹¹ Ibidem, s. 126.

¹² Należy podkreślić, że Burton w pracach z lat 80. nie używa słowa globalizacja, pisząc jedynie o wzrastającej roli międzynarodowych przedsiębiorstw oraz o istnieniu konfliktów globalnych. Dopiero w pracy wydanej w 1997 r. wyraźnie wskazuje na proces globalizacji gospodarki jako

nia. Jego zdaniem wiele globalnych konfliktów jest konsekwencją wewnętrznych problemów konkretnych społeczeństw. Są one zmuszone do zaakceptowania wniosku, że globalne konflikty są zjawiskiem ogólnym (*generic*) i nie znają one granic¹³. Proponowane podejście za punkt wyjścia przyjmuje pierwotne i wtórne potrzeby ludzi determinujące zachowania człowieka. Teoria ta niejako łączy obie wcześniejsze koncepcje (biologiczną i społeczno-polityczną), gdyż dzieli potrzeby na genetyczne oraz społeczne. Odwołuje się do pojęcia frustracji, która staje się główną przyczyną w wypadku braku możliwości zaspokojenia potrzeb i w ten sposób wywołuje zachowania obronne jednostki wchodzące w opozycję z ustalonymi normami społecznymi¹⁴.

Chociaż analizy Burtona dotyczą przede wszystkim relacji pomiędzy światem kapitalistycznym i socjalistycznym, a więc podziału, który praktycznie już nie ma racji bytu, to jednak proponowane przez niego przesunięcie myślenia z politycznej teorii władzy na zależności pomiędzy stosunkami wewnętrznymi a międzynarodowymi należy uważać za szczególnie ważne wobec obecnych napięć w Ukrainie czy rozwoju terroryzmu. Co więcej, Burton zauważa słabość ONZ leżącą właśnie w braku prawnych możliwości ingerowania w wewnętrzne sprawy poszczególnych państw, a więc faktycznej niemożności skutecznego rozstrzygnięcia konfliktów o wymiarze ponadnarodowym.

Wprowadzone przez Burtona rozróżnienia na sytuacje sporne i konfliktowe wyznaczyło jednocześnie dwa paradygmaty analizy konfliktów. Pierwszy dotyczy sytuacji negocjowalnych lub wymagających określonych arbitralnych decyzji, drugi odnosi się do sytuacji, w której kompromisowe rozwiązanie nie może zostać wprowadzone ze względu na przyczyny konfliktu, którymi są potrzeby i wartości ludzi wymagające analitycznego podejścia do rozwiązania problemu¹⁵.

2. Przyczyny konfliktów

Zagadnienie przyczyn konfliktów jest podstawową kwestią w ich analizie, gdyż źródła determinują przebieg oraz konsekwencje konfliktu. Burton wskazuje trzy fundamentalne przyczyny sytuacji konfliktowych: interesy (korzyści), wartości oraz potrzeby¹⁶. Interesy związane są z zawodowymi, politycznymi i ekono-

jednej z ważniejszych przyczyn deprivacji potrzeb ludzkich. Zob. J.W. Burton, *Violence Explained*, University of Manchester Press, Manchester 1997.

¹³ Idem, *Conflict Resolution as a Political Philosophy*, w: *Conflict Resolution Theory and Practice: Integration and Application*, red. D.J.D. Sandole, H. van der Merwe, University of Manchester Press, Manchester – New York 1993, s. 55-64.

¹⁴ Idem, *Conflict: Resolution...*, s. 33.

¹⁵ Burton nazywa tę metodę rozwiązywania konfliktów *analytical problem-solving*.

¹⁶ J.W. Burton, *Conflict: Resolution...*, s. 36 i dalej.

micznymi aspiracjami jednostki lub określonej grupy społecznej realizowanymi w szerszej społeczności. Mogą być wspólne dla całego społeczeństwa, nie powodując konfliktów, ale często dostęp do nich jest ograniczony, co powoduje wzrost ich atrakcyjności, a więc i rywalizacji w dostępie do danych korzyści. Interesy są zmienne, względne, zależą od okoliczności, miejsca i czasu. Najczęściej dotyczą dóbr materialnych, ambicji zawodowych i politycznych, wpływają na gospodarkę oraz działania polityczne i społeczne. Cechą odróżniającą korzyści od wartości i potrzeb jest ich negocjowalność. Przykładowo podatki, które ograniczają indywidualne, materialne dochody obywateli, są efektem negocjacji nad zmniejszaniem dochodów jednostki na rzecz ogólnych potrzeb społecznych. Korzyści mogą być różnorodne, rezygnując z jednych, możemy osiągnąć inne. Podstawowym uwarunkowaniem interesów jest środowisko społeczne, określa ono ich rolę i znaczenie.

Wartości to idee, zwyczaje, obyczaje i przekonania charakterystyczne dla danej społeczności. Mają charakter klasowy, etniczny, religijny, kulturowy lub inny, a przyczyniają się do rozróżniania poszczególnych kultur oraz tożsamości grupowej. Wartości różnią się od potrzeb swym uniwersalnym charakterem, pierwotnością i formą przekazywania z pokolenia na pokolenie. W sytuacji dyskryminacji, izolacji czy przemocy obrona wartości jest naczelnym zadaniem dla zrealizowania potrzeby osobistego i/lub grupowego bezpieczeństwa. Ochrona wartości może być przyczyną zachowań obronnych i agresywnych¹⁷. Wartości są podstawą w kształtowaniu tożsamości grupowej, która z kolei umożliwia jednostce poruszanie się w świecie, daje poczucie bezpieczeństwa oraz kulturowej przynależności. W przeciwieństwie do korzyści, potrzeby i wartości nie mogą stanowić przedmiotu negocjacji. Burton uznaje wartości za istotny element kooperacji. Podkreśla jednak, że niektóre z nich są ukrywane, co stanowi przyczynę braku współpracy między ludźmi skupiającymi się raczej na wartościach, które ich dzielą, a niedostrzegającymi tych, które ich łączą. Problemem są wartości typowe dla instytucji (w tym państwa), gdyż utrudniają wydobycie na powierzchnię indywidualnych wartości człowieka¹⁸. Choć zagadnienie to towarzyszy myśli społeczno-politycznej od przynajmniej stu lat, Burton uważa, że dotyczyła ona głównie wartości instytucjonalnych, a nie społeczno-biologicznych, które są motorem jednostkowych działań. Zrozumieć społeczeństwo światowe to zrozumieć jednostkowe przyczyny zachowań, nie wyłączając tych konfliktowych¹⁹.

Ostatnią grupą przyczyn konfliktów wymienianą przez Burtona są potrzeby, a raczej brak możliwości ich realizacji. Konflikty, bez względu na ich rozmiar i znaczenie, powodują silne zaangażowanie się jednostki, jej osobowości, umiejętności i emocji. Konflikt pomiędzy dwoma grupami lub grupą a jednostką powoduje intensywne zaangażowanie grupy jako całości, jej potencjalnych sił, zas-

¹⁷ Ibidem, s. 37.

¹⁸ J.W. Burton, *World Society...*, s. 124.

¹⁹ D.J. Dunn, op. cit., s. 89.

bów i możliwości. Według Burtona teoria potrzeb ludzkich pozwala zrozumieć tak przyczyny konfliktów, jak i zachowania ich bezpośrednich uczestników.

W 1979 r. w Berlinie odbyło się seminarium poświęcone teorii ludzkich potrzeb, rezultatem którego jest praca *Conflict: Human Needs Theory* pod redakcją Burtona. Jest to studium konfliktu społecznego, którego zasadniczą tezą jest stwierdzenie uniwersalnego i ontologicznego znaczenia potrzeb ludzkich w wywoływaniu, przebiegu i zakończeniu konfliktu. Autorzy książki prezentują różnorodne stanowiska dotyczące potrzeb ludzkich, nie polemizując jednak z powyższą tezą. Istnieje wiele teorii potrzeb, jednak bez mała wszystkie z nich łączy twierdzenie, że ich głównym źródłem są uwarunkowania biologiczne. Burton uważa, że choć prawdziwa jest także teza dotycząca ich kulturowych uwarunkowań, to najważniejszy jest fakt, że część potrzeb to potrzeby wrodzone i stanowią element biologicznej struktury, w ramach której rozwija się osobowość. Jeśli potrzeby nie są realizowane lub są zaspakajane jedynie częściowo, jednostkowy rozwój jest ograniczony i upośledzony. Potrzeby są nieodłącznym motorem rozwoju jednostki oraz siłą pozwalającą jej przetrwać. Jeśli trudności w zaspokajaniu potrzeb występują na większą skalę, społeczeństwo popada w stan anomii, a konflikty stają się głównym elementem stosunków społecznych. Według Burtona realizacja potrzeb jest szansą dla osobowego rozwoju jednostki, a zaspokajanie potrzeb w społeczeństwie jest warunkiem *sine qua non* jego harmonijnego rozwoju²⁰.

Potrzeby nie mogą stać się przedmiotem kompromisu czy procesu sądowego, nie można się także o nie targować. Dlatego rozwiązanie konfliktu polegające na rezygnacji z niektórych potrzeb nie jest możliwe. Świadomość konieczności realizacji potrzeby zmusza jednostki do uruchomienia procesu, który umożliwi stronom konfliktu dotarcie do ukrytych motywów i intencji oraz pozwala im poszukiwać wspólnej płaszczyzny porozumienia. Takie potrzeby jak bezpieczeństwo, tożsamość, rozwój mają charakter uniwersalny. Ich spełnienie nie zależy od ograniczonych źródeł, więc, jak wnioskuje Burton, osiągnięcie sytuacji zwycięzca-zwycięzca jest możliwe.

Potrzeby odsłaniają uniwersalne motywy ludzkich działań. Są integralną częścią osoby ludzkiej, oddzielając człowieka od innych istot żywych. Gdy osoba realizuje potrzeby, to osiąga zdrowie psychologiczne i staje się jednostką rozwiniętą. Obok tych najbardziej fundamentalnych – wynikających z ludzkiej, biologicznej natury – wyróżnia także potrzeby związane z rozwojem człowieka i społeczeństwa (choć Burton nie przydaje im społecznego czy kulturowego pochodzenia). Takie potrzeby jak tożsamość, uznanie czy bezpieczeństwo mają ontologiczny i uniwersalny charakter. Muszą być zaspokojone, zanim jednostka będzie mogła się rozwijać. Nie mogą być stłumione, muszą być spełnione, a człowiek jest w sta-

²⁰ J.W. Burton, *Deviance, Terrorism and War: The Process of Solving Unsolved Social and Political Problems*, Palgrave Mcmillan, Oxford 1979, s. 79-81.

nie pokonać każdą przeszkodę na drodze do ich zaspokojenia²¹. Teoretycznym założeniem analizy potrzeb jako głównych przyczyn konfliktów w społeczeństwie jest teoria zachowania człowieka, która zakłada, że w sytuacji braku zewnętrznej kontroli zachowań jednostka postępuje bez świadomego wyboru, nieracjonalnie. W warunkach braku społecznych instytucji zapewniających możliwość realizacji ludzkich potrzeb nie może być osiągnięta stabilizacja, która jest niezbędna do wprowadzania prawa i porządku, gdyż ludzie dążą przede wszystkim do realizacji swoich potrzeb²². Przyczyną konfliktów jest więc potrzeba pełnego rozwoju jednostki, a konflikt to forma walki człowieka o tożsamość, osobiste bezpieczeństwo, uznanie oraz sprawiedliwość²³. Burton nie podziela poglądu Abrahama Masłowa o istnieniu hierarchii potrzeb. Uważa, że ludzie starają się zaspokajać wszystkie z nich symultanicznie, a nie w sposób hierarchiczny²⁴.

Potrzeby ludzi – jednostek i grup społecznych – są zasadniczym źródłem zarówno trudności wewnątrzpaństwowych, jak i międzynarodowych. Koncepcja potrzeb, wartości i korzyści jako źródeł sporów i konfliktów dostarcza jednostkom oraz organizacjom podstawę, która pozwala zrozumieć i zarządzać aktualnymi konfliktami społecznymi. Koncepcja potrzeb ludzkich umożliwia sformułowanie wniosku, że konflikt jest wypadkową²⁵:

- desperacji ludzi po przegranej walce o przetrwanie (emocje),
- konieczności przetrwania i zaspokojenia ludzkich potrzeb (biologia),
- posiadania odpowiednich materialnych warunków, które pokonują apatię, ale nie dają pełnej emocjonalnej satysfakcji (uwarunkowania społeczno-ekonomiczne).

Zdaniem Burtona pierwsze dwa warunki nie stanowią bezpośredniej przyczyny konfliktu²⁶. Jedynie trzeci tworzy środowisko konfliktu, które charakteryzuje określony zasób materialnych możliwości zrealizowania podstawowych potrzeb ludzkich, ale różne, zewnętrzne przyczyny utrudniają ten proces. Sytuacja ta sprawia, że pojawia się grupa ludzi protestujących przeciwko okolicznościom, w których istnieje potencjalnie szansa realizacji potrzeb, ale nie zostają one spełnione. Przykładowo wzrost dobrobytu w krajach zachodnich, nowy styl i standard życia powodują, że pewne słabsze grupy ludzi mogą przestać akceptować siebie jako przegranych w dostępie do dóbr i przejść do grup protestu. Podobnie, każde najmniejsze ograniczenie możliwości realizowania potrzeb wśród tych, którzy do tej pory czuli się pewnie w danych warunkach, spowoduje ich protest i obronę

²¹ F. Dukes, *Resolving Public Conflict. Transforming Community and Governance*, University of Manchester Press, Manchester – New York 1996, s. 167.

²² J.W. Burton, *Violence explained...*, s. 95.

²³ Idem, *Conflict: Resolution...*, s. 130.

²⁴ J. Rothman, *Resolving Identity-based Conflict in Nations, Organizations and Communities*, Jossey-Bass Publishers, San Francisco 1997, s. 46

²⁵ J.W. Burton, *Conflict: Resolution...*, s. 49.

²⁶ Ibidem, s. 49.

dawnej pozycji. Sytuacja taka jest zapewne jednym ze źródeł konfliktu pomiędzy pracownikami spółek węglowych w Polsce (będących w większości spółkami skarbu państwa obawiającymi się o utratę pracy i warunków socjalnych), a ogólnospołeczną tendencją w kierunku rozwoju gospodarki wolnorynkowej. Niektóre społeczeństwa, tak w krajach wysoko, jak i słabo rozwiniętych, są w stanie zrezygnować z wysokiego materialnego standardu życia w imię obrony podstawowych wartości i potrzeb wynikających z etnicznej czy narodowej tożsamości, z konieczności przynależności i rozwoju grupy odniesienia. Tragiczny przykład wojny w dawnej Jugosławii w latach 90. XX w. jest dobitnym dowodem na to, że można zrezygnować z pewnego poziomu dobrobytu dla ochrony wartości kulturowych i narodowych. Jak pisze E.F. Dukes, znana wcześniej teoria potrzeb pomogłaby przewidzieć, że represja potrzeby tożsamości, jaka miała miejsce w wielu miejscach świata (Jugosławia, Ruanda), wybuchnie pewnego dnia polityczną przemocą²⁷. Jednakże nawet dzisiaj, po wielu tragicznych, historycznych dowodach na istnienie etnicznej, narodowej, zawodowej czy rodzinnej potrzeby tożsamości, koncepcja ta nadal nie znajduje wystarczającego zrozumienia w przewidywaniu i rozwiązywaniu konfliktów.

Obok fundamentalnych przyczyn konfliktów wynikających, zdaniem Burtona, z biologicznej podstawy życia człowieka, analizuje ona także ich społeczne i polityczne aspekty. Za jedno ze źródeł konfliktów uważa się współcześnie grupy interesu, które są produktem ubocznym okresu przejściowego w rozwoju społeczeństw. Dzisiejsze cywilizacje znajdują się na drodze od społeczeństw opartych na przymusie do społeczeństw umożliwiających indywidualny rozwój. Wobec braku jasnych wartości i celów na gruncie wyłaniającej się nowej organizacji społecznej, elity (grupy interesu) podtrzymują istniejące struktury i instytucje²⁸. Burton jest świadom wszystkich zalet i wad współczesnej demokracji. Konieczność wyłaniania reprezentantów poszczególnych grup społecznych jest dziś sporym wyzwaniem. Grupy nacisku reprezentują interesy konkretnych ludzi, których potrzeby są dla nich motywem podejmowanych działań. Burton idzie w swych wywodach jeszcze dalej, uważając, że zagadnienie dobra społecznego nie istnieje poza sferą potrzeb jednostek. Zadaje w związku z tym pytanie: jak jednostka ma akceptować zachowania konformistyczne powstałe w wyniku określonych norm społecznych, które są sprzeczne z jej potrzebami? Problem zostaje znacznie rozszerzony poprzez wskazanie współczesnego dylematu socjologów: czy społeczeństwa powstają w wyniku systematycznego, pierwotnego procesu uspołecznienia, czy też powstanie społeczeństw jest rezultatem rywalizacji jednostek o zbudowanie środowiska najlepiej zaspokajającego ich potrzeby? Koncepcja trzech źródeł sytuacji konfliktowych – potrzeb, wartości i interesów – wskazuje, że w analizie konfliktów nauka jest w okresie przejściowym pomiędzy myśleniem

²⁷ F. Dukes, op. cit., s. 136.

²⁸ J.W. Burton, *Global Conflict...*, s. 36.

w kategoriach instytucji rządzących i kontrolujących a myśleniem o potrzebach ludzi tworzących społeczeństwa²⁹. Przyczyną współczesnych konfliktów oraz towarzyszącej im przemocy jest przede wszystkim porażka systemów politycznych, ekonomicznych i społecznych w zapewnieniu ludziom warunków umożliwiających pełnienie ról społecznych, które byłyby zgodne z ich poczuciem przynależności i potrzebą tożsamości³⁰.

Podjmując się próby rozstrzygnięcia tego dylematu, Burton rozważa rolę, jaką w społeczeństwie pełnią dewianci. Chociaż w socjologii oraz psychologii znaleźć można kilka stanowisk analizujących przyczyny występowania i znaczenia osób zachowujących się niezgodnie z normami, dla Burтона jest pewne, że dewiacje społeczne są zawsze symptomem problemów występujących w konkretnym społeczeństwie. Zadaniem struktur społecznych jest budowanie środowiska pozwalającego zaspokajać ludziom ich potrzeby³¹. Upatrywanie głównych przyczyn zachowań dewiacyjnych i kryminalnych w rozpadzie więzi rodzinnych i upadku autorytetów uważa za uproszczenie. Kontekst uwarunkowań tych zachowań jest znacznie szerszy i sięga fundamentalnych podstaw życia człowieka i społeczeństwa. Współczesne konfliktowe warunki wynikają ze wzrostu złożoności społecznej organizacji³². To ona przyczynia się do rozwoju popytu na ograniczone fizyczne źródła, tworzy systemy gospodarcze, uprzywilejowując jednych, a innych zachęcając do protestu i przemocy. Istnieją społeczne determinanty wzrostu konfliktowości na każdym poziomie społeczeństwa³³. Kolejnym elementem życia społecznego, który tworzy środowisko konfliktu, jest komunikowanie, a szczególnie zawsze wieloznaczny język. Niewłaściwa komunikacja prowadzi do etykietyzacji (*label*) i kategoryzacji, a powstałe za ich sprawą podziały społeczne utrudniają rozwiązywanie trudności i problemów.

Zrozumienie przyczyn współczesnych konfliktów wymaga także analizy rozwoju ekonomicznego zarówno państw rozwiniętych, jak i rozwijających się. Spojrzenie Burтона na rolę rozwoju gospodarczego jako czynnika przyczyniającego się do sytuacji konfliktowych jest idealistyczne. Jego zdaniem wzrastająca współcześnie nierówność prowadzi do spadku popytu oraz wzrostu zbrodni, społecznego niezadowolenia oraz frustracji politycznej³⁴. Konsekwencją tego procesu jest powstanie społeczeństwa „nierozwiniętego” (*undeveloped*), które-

²⁹ Idem, *Conflict: Resolution...*, s. 41.

³⁰ Idem, *Violence explained...*, s. 31.

³¹ Idem, *Global Conflict...*, s. 48.

³² Burton jedynie pośrednio bierze pod uwagę biologiczne determinanty zachowań agresywnych, gdyż mówiąc o fundamentalnych potrzebach ludzkich, wskazuje ich źródło w biologii. Odrzucając agresywność natury ludzkiej, zignorował jednocześnie współczesny dorobek psychologii ewolucyjnej czy socjobiologii, które upatrują wpływu środowiska, genetyki oraz układu nerwowego na ludzkie zachowania.

³³ J.W. Burton, *Conflict: Resolution...*, s. 70.

³⁴ Idem, *Global Conflict...*, s. 60 i dalej.

go cechami charakterystycznymi są: ograniczanie dostępu do dóbr społecznych (ochrona zdrowia, edukacja, kultura, transport publiczny itp.), niezgodność systemu społecznych wartości z systemami wartości jednostek, brak autorytetów, nierówności w dochodach, w dostępie do uprzywilejowanych zawodów itp.

Burton wskazuje następujące dylematy ludzi nowoczesnych:

- wybór pomiędzy realizacją właściwych dla jednostki potrzeb a koniecznością podporządkowania się społecznym normom, które zapewniają realizację interesów bardziej wpływowych członków społeczeństwa³⁵,
- dylemat władzy politycznej pomiędzy zmuszaniem jednostek do adaptacji do istniejących społecznych instytucji i norm a dostosowywaniem instytucji i norm do ludzkich wymagań³⁶,
- konieczność wyboru pomiędzy realizacją potrzeby tożsamości i uznania jednostki w systemie prywatnej przedsiębiorczości a jakością życia i wartościowymi stosunkami społecznymi³⁷,
- stosunki we wszystkich społeczeństwach zależą od społecznej akceptacji norm i reguł, które cechują się stałością i ciągłością, dzięki czemu wpływają na stanowione prawo we współczesnych cywilizacjach; z drugiej jednak strony normy muszą ulegać przemianie wraz ze zmieniającymi się jednostkowymi i społecznymi potrzebami w zmieniających się warunkach³⁸,
- dylemat społecznej ewolucji – społeczeństwa, aby funkcjonować, wymagają określonych norm regulujących stosunki pomiędzy swoimi członkami; jednocześnie konieczna jest adaptacja do zmieniających się warunków wynikająca ze środowiskowych i społecznych wymagań³⁹.

Wymienione dylematy nowoczesnych społeczeństw wpływają na brak stabilizacji stosunków społecznych. Dlatego konieczne jest zastosowanie teorii zachowań oraz analitycznego procesu rozwiązywania konfliktów, które mogą pomóc w rozwiązaniu tych aktualnych dylematów społecznych.

3. Metody i techniki rozwiązywania konfliktów

Burton odróżnia konflikty od sporów, wskazując na różne źródła obu zjawisk. Źródłem konfliktów są potrzeby, a źródłem sporów korzyści (interesy). Taki podział pociąga za sobą także różnice w podejściu do sposobów rozwiązywania wspomnianych zjawisk.

³⁵ Idem, *Violence explained...*, s. 22.

³⁶ Ibidem, s. 10.

³⁷ Ibidem, s. 89.

³⁸ Ibidem, s. 114.

³⁹ Ibidem, s. 115.

W codziennym życiu jednostki spotykają się z wieloma problemami wymagającymi określonych rozwiązań. Konflikt pomiędzy dwoma nauczycielami na tle sposobów prowadzenia lekcji, spór małżonków wokół tego, gdzie spędzić wakacje czy trudności w porozumieniu się pomiędzy rodzicami i dziećmi to naturalne sytuacje w życiu każdego człowieka. Strajk górników czy wojna pomiędzy islamskimi i żydowskimi fundamentalistami to sytuacje ekstremalne, wymagają więc wykorzystania bardziej złożonych sposobów rozwiązania problemów.

Skonfliktowane osoby lub grupy mają do wyboru różne sposoby rozwiązania konfliktów. Metody te mają zastosowanie w zależności od rodzaju konfliktu, stopnia zaangażowania stron, konsekwencji dla wszystkich uczestników konfliktu, formalizacji procesu zarządzania konfliktem, autorytetów uwikłanych w konflikt i wielu innych elementów. Pierwszą formą rozwiązania konfliktu jest po prostu niedopuszczenie do jego wybuchu, czyli unikanie konfliktu. Istnieje kilka sposobów wystrzegania się tego ostatniego, np. stłumienie, przeniesienie zainteresowań na inny obiekt, unikanie przedmiotu konfliktu, oddalenie jego rozwiązania. Wymienione sposoby nie dają jednak satysfakcji stronom konfliktu, często wręcz pogłębiają jego przyczyny, a jego powtórny wybuch może nastąpić ze zdwojoną siłą w późniejszym terminie. Innym sposobem jest rozpoczęcie nieformalnej dyskusji nad rozwiązaniem problemu po to, aby wyjaśnić różnice pomiędzy stronami. Ten sposób jest jednym z częściej stosowanych w rozwiązywaniu codziennych trudności. Może on przynieść mniej lub bardziej satysfakcjonujący skutek dla stron sporu bądź też, ze względu na ogólną inercję, nie dać nawet najmniej satysfakcjonującego rozwiązania. Kolejną metodą są negocjacje rozumiane jako ułożenie stosunków pomiędzy uczestnikami konfliktu. Zaangażowane osoby łączą się jako wolontariusze w krótkotrwałe stosunki konstruowane w taki sposób, aby dać obu stronom konfliktu możliwość wzajemnego poznania się, przedstawienia potrzeb i interesów, wymiany uwag, a także aby określić charakter potencjalnych kontaktów lub uzgodnić procedurę, którą podejmą obie strony dla regulacji wzajemnych relacji. Negocjacje to intencjonalny i posiadający określoną strukturę proces dyskusji nad rozwiązaniem konfliktu. Mediacje są rozwinięciem procesu negocjacji. Najważniejszym ich elementem jest zaangażowanie trzeciej strony, która jest całkowicie neutralna, akceptowana przez obie strony konfliktu, bezstronna i nie ma możliwości użycia swego autorytetu w podjęciu ostatecznego rozwiązania. Podobnie jak w negocjacjach, najważniejsza jest tu możliwość podjęcia ostatecznych decyzji przez bezpośrednio zainteresowane strony.

Poza negocjacjami i mediacjami znane są inne techniki, które osłabiają możliwość osobistej wzajemnej kontroli zaangażowanych stron konfliktu, a angażując osoby spoza konfliktu, powodują, że w rezultacie jego rozwiązanie może przynieść zwycięstwo jednej, a stratę drugiej stronie. Są to dla przykładu: facylitacja, rozwiązanie administracyjne (np. arbitraż, prawo i sądy) oraz użycie zewnętrznej

siły, która może wiązać się z wykorzystaniem instytucji zewnętrznych, a w skrajnym przypadku siły fizycznej. Facylitacja jest formą przygotowania skłóconych stron do podjęcia kolejnej próby negocjacji. Osoba lub osoby wspierające (facylitatorzy) pełnią rolę trzeciej strony (tak jak w mediacjach), a jej zadaniem jest pomoc w definiowaniu wzajemnych stosunków panujących pomiędzy stronami oraz ich celów i potrzeb. Użycie siły bez przemocy to zaangażowanie osoby lub grupy osób, które wymuszają na oponentach zachowanie się w pożądanym sposób. Przykładem takich zachowań była obecność wojsk ONZ na terenach Bośni, które nie mogły wprawdzie użyć siły, ale ich obecność wpływała na ograniczenie zakresu walk pomiędzy serbskimi Bośniakami a muzułmanami. Ostateczną formą rozwiązania konfliktu jest użycie przemocy. Podobnie w dawnej Jugosławii działania NATO wokół Sarajewa miały na celu zakończenie wojny w Bośni. Później udało im się zakończyć wojnę pomiędzy Serbami a Albańczykami. W tym wypadku wszystkie strony ponoszą ogromne straty i konsekwencje, jest więc to metoda ostateczna, gdy wszelkie inne zawodzą.

Powyżej wymienione sposoby rozwiązywania konfliktów stosowane są w zależności od konkretnej sytuacji. Spory rozwiązuje się najczęściej przy pomocy negocjacji, konflikty wymagają zastosowania innych technik, w których szczególnie rolę odgrywa „trzecia strona”. Burton zwraca jednak uwagę, że jednym z ważniejszych czynników decydujących o wykorzystywanych metodach jest klasyfikacja sytuacji konfliktu, czyli precyzyjne określenie warunków i procesów oraz zdefiniowanie pojęć. Zagadnienie klasyfikacji konfliktu zależy od dwóch kryteriów analizy: społecznego i procesowego. Pierwszy typ konfliktów to konflikty rodzinne, grupowe, narodowe czy międzynarodowe. W przypadku drugiej kategorii analiza przebiega na poziomie stosowanych procedur w trakcie rozwoju konfliktu. Analiza poziomu procesowego to badanie stopnia wykorzystywanych mechanizmów opierających się na bezpośrednim udziale stron konfliktu w procesie jego zarządzania takich jak mediacje czy pojednanie. W zależności od kategoryzacji konfliktu można definiować dwa główne typy procesów kończących sytuację konfliktową: rozstrzygnięcie sporu w sytuacji negocjowalnych korzyści (*dispute settlement*) oraz rozwiązanie konfliktu (*conflict resolution*). W przypadku procesu **rozwiązania (rezolucji) konfliktu** istnieje pewien problem związany z tłumaczeniem tego terminu. W języku angielskim słowo *resolution* nie oznacza dosłownie rozwiązywania, lecz raczej formalną decyzję podjętą przez głosowanie lub dokładną, zobowiązującą strony decyzję. Termin *conflict resolution* ma więc nieco odmienne znaczenie niż zwrot „rozwiązanie konfliktu” w języku polskim. Zdaniem Burтона proces rozwiązywania konfliktu ma miejsce wówczas, gdy mamy do czynienia z sytuacją niezaspokojonych potrzeb ludzkich, których nie negocjujemy. Człowiek dąży do zaspokojenia potrzeb i gotowy jest ponieść określone tego koszty. Rezolucja to zbudowanie takiego rozwiązania, które pomoże te potrzeby zaspokoić.

Burton rozdziela rozstrzygnięcie konfliktu od rozwiązania (rezolucji) konfliktu. Pierwsze ma miejsce wówczas, gdy jedna ze stron przegrywa lub gdy osiągnięty zostanie kompromis, a więc obie strony rezygnują z oczekiwanych wcześniej rezultatów. Konflikty, których przyczyną jest dostęp do ograniczonych źródeł są z reguły rozwiązywane dzięki umowie zawartej pomiędzy zaangażowanymi stronami. Rezolucja konfliktu ma miejsce wówczas, gdy obie strony mogą w pełni zrealizować swoje potrzeby i interesy. Mamy wtedy do czynienia z transformacją stosunków poprzez zrozumienie problemów, które doprowadziły do konfliktu. Pierwszą formą rozstrzygnięcia sytuacji konfliktowych są prawnie ustalone sposoby takie jak: sąd, arbitraż, mediacje, pojednanie czy targowanie się. Wymienione sposoby zależą od społecznych oraz prawnych norm w danym społeczeństwie, które decydują o rozstrzygnięciu konfliktów. W drugim przypadku konflikt postrzegany jest jako pewien proces, w którym obie strony chcą rozwiązać problem w sposób w pełni je satysfakcjonujący. W przypadku negocjacji, które prowadzą do rozstrzygnięcia konfliktu, często angażuje się mediatorów, których rola polega na wyjaśnieniu potrzeb i wartości obu stronom konfliktu.

Rozstrzygnięcie sporów jest właściwe w sytuacjach, których celem jest ochrona i przestrzeganie społecznie akceptowanych norm. Walki pomiędzy gangami, odrzucenie propozycji użycia narkotyków, spór małżonków dotyczący miejsca planowanych wakacji to przykłady sytuacji, których rezultatem może być rozstrzygnięcie problemu. Kłopot w tym, że odrzucenie propozycji zażycia narkotyku czy ucieczka z miejsca ulicznych walk przestępców nie wpłynie na redukcję zjawiska w tych dziedzinach życia społecznego, a podjęcie decyzji małżonków o miejscu pobytu na urlopie, nawet po wielkiej i burzliwej dyskusji, nie wpływa w żaden sposób na rozwiązanie konfliktów rodzinnych, które kończą się rozwodem. W każdym z wymienionych wypadków mamy do czynienia z rozwiązaniem sytuacji, które pomaga utrzymać obowiązujące normy społeczne. Główną przyczyną nieskutecznego rozstrzygnięcia sporów jest ich zależność od systemu prawnego danego społeczeństwa. Jeśli jedna ze stron nie akceptuje ustalonego legalnie rezultatu, eskaluje swoje żądania, przedłużając cały proces.

Proces rozwiązywania (rezolucji) konfliktu jest właściwy dla sytuacji, kiedy wymagana jest analiza zachowań oraz wcześniejszych relacji pomiędzy stronami, którą Burton nazywa rozwiązywaniem problemu. Rozwinięcie procesu rezolucji konfliktu związane jest z podejmowaniem decyzji dotyczącej usunięcia przyczyn konfliktów. Podstawą rozwiązania konfliktu poprzez analizę problemu (*problem-solving*) jest gotowość i umiejętność obu stron konfliktu do poszukiwania możliwych opcji lub gotowość do współpracy w osiąganiu celów poprzez pełne rozpatrzenie stosunków zachodzących pomiędzy stronami konfliktu⁴⁰. Analiza sytuacji

⁴⁰ Por. J.W. Burton, *Unfinished Business in Conflict Resolution*, w: *Conflict: Readings in Management and Resolution*, red. J.W. Burton, F. Dukes, St. Martin's Press, New York 1990.

konfliktowej polega na zrozumieniu następujących elementów:

- uczuć obu stron,
- wzajemnego postrzegania,
- doświadczonej frustracji,
- wrogich zachowań,
- środowiska i jego wpływu na wzajemne stosunki pomiędzy stronami.

Proces rozwiązywania konfliktu jest procesem złożonym, jego skuteczność zależy od spełnienia następujących warunków⁴¹:

- możliwość analizy – ujawnienie i zdefiniowanie potrzeb obu stron konfliktu w celu ich akceptacji i właściwego zrozumienia wraz z konsekwencjami niemożności ich zaspokojenia,
- facylitacja – podejmowanie przez obie strony konfliktu prób takich interakcji, które umożliwią rozważenie możliwych opcji rozwiązania,
- poszukiwanie rozwiązań to znaczy unikanie wszelkich formalnych zobowiązań przed porozumieniem się stron,
- rezolucja – osiągnięcie takiego wyniku, który jest akceptowalny przez obie strony oraz społecznie, co oznacza, że osiągnięcie porozumienia nie może się odbyć jakimkolwiek kosztem społecznym.

Proces rezolucji konfliktu ma miejsce w sytuacji trudności w zaspokajaniu ludzkich potrzeb oraz realizacji wartości kulturowych. Drugim warunkiem tego procesu jest jego cel, czyli ochrona potrzeb oraz osiągnięcie społecznej stabilizacji. Jeśli jedna ze stron konfliktu uważa, że ma wystarczającą siłę, aby pokonać oponentów lub uważa, że żadnym kosztem nie zgodzi się na dialog z przeciwnikami, wówczas żadna z technik osiągania porozumienia nie będzie skuteczna. Taka sytuacja ma czasami miejsce w konfliktach pomiędzy partiami politycznymi, w konfliktach pomiędzy społecznościami lokalnymi czy w konflikcie przemysłowym. Strajkujący twierdzą czasem, że wolą głodować, niż zgodzić się na ugodę. Niektórzy mieszkańcy miast w dyskusji nad administracyjnym podziałem Polski w 1999 r. twierdzili, że nigdy nie zgodzą się na przynależność do takiego czy innego województwa. W rezultacie społeczność lokalna Bielska-Białej czy Torunia i Bydgoszczy nie bez problemów zaakceptowała przynależność do nowych województw, które miały połączyć różne kultury i tradycje.

Radykalne stanowiska w konfliktach mają często podłoże psychologiczne lub polityczne. Wykazanie woli negocjacji uważane jest za przejaw własnej słabości, powolne poddawanie się. Niemniej zdarza się, że ludzie o silnej władzy politycznej lub autorytecie są odpowiednio przygotowani do rozpoczęcia procesu rozwiązywania konfliktu. Taka sytuacja ma miejsce wówczas, gdy strony konfliktu rozumieją jego naturę oraz proces rozwiązywania. Podstawą jest tu zawsze chęć i dobra wola stron do jego poszukiwania. Koszty konfliktu mogą być znacznie wyższe niż cena

⁴¹ Idem, *Conflict: Resolution...*, s. 217 i dalej.

jego rozwiązania. Jednym z ważniejszych pytań, na które strony konfliktu powinny sobie odpowiedzieć, jest pytanie o preferencje: czy lepiej ponosić wysokie koszty podtrzymywania konfliktu, nie zgadzając się na jakikolwiek sposób wyjścia z impasu, czy też rozumiemy naturę konfliktu i jego przyczyny, czyli nasze nienegocjowalne potrzeby, a mimo tych uwarunkowań podejmujemy decyzję o rozpoczęciu długiego, ale mniej kosztownego procesu rozwiązywania sytuacji? Sam proces polega na zastosowaniu odpowiednich technik, wyjąwszy negocjacje i perswazję.

Rezolucja konfliktu to metoda rozwiązywania już występujących sytuacji konfliktowych, prowencja to metoda tworzenia warunków, w których takie sytuacje nie będą miały miejsca. Idea prowencji konfliktu to przykład idealizmu Burtona. Zarówno rezolucję, jak i prowencję Burton traktuje holistycznie i systemowo. Holizm w rozumieniu Burtona to filozofia i sposób myślenia polegający na badaniu całości, a nie sumy części, które tworzą pewną całość. Odwołuje się tutaj do medycznego rozumienia tego pojęcia. Holizm to proces dedukcji polegający na analizie danych na podstawie ogólnej teorii lub określonych założeń⁴². Podsumowując, należy podkreślić, że holistyczne podejście polega po prostu na przyjęciu określonych teoretycznych założeń w procesie analizy sytuacji konfliktowych, które w przypadku koncepcji Burtona związane są z teorią potrzeb i zachowań ludzi. Konsekwencją takiego stanowiska jest analiza wszystkich konfliktów w podobny sposób niezależnie od ich typu i zasięgu występowania.

4. Prowencja konfliktu

Konflikty są nieodłącznym i odwiecznym elementem życia społecznego. Jednak współcześnie ich skala oraz konsekwencje niejednokrotnie przerastają aktualne umiejętności ludzi w kwestii rozwiązywania dysharmonijnych relacji. Społeczne, polityczne, ekonomiczne oraz psychiczne koszty wzrastającej ilości i zakresu konfliktów wymagają od przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych zwrócenia uwagi na ich teoretyczny i praktyczny kontekst, kwestię zaangażowania instytucji publicznych i organizacji w ich przebieg oraz problem opracowania polityki zarządzania konfliktami.

Burton wprowadził pojęcie prowencji⁴³ (*provention*) konfliktu, które rozumie jako proces usuwania przypadkowych uwarunkowań konfliktu oraz pozytywną promocję takiego środowiska społecznego, które wspierać będzie stosunki współpracy pomiędzy potencjalnymi i faktycznymi stronami konfliktu. Jego konceptualizacja stanowi alternatywę dla koncepcji rozwiązywania konfliktu. To ostatnie oznacza dwie strony konfliktu oraz specyficzny problem, który ma być rozwią-

⁴² J.W. Burton, *Violence explained...*, s. 128.

⁴³ Zob. idem, *Conflict: Resolution...*

zany w celu uregulowania relacji pomiędzy jego stronami. Dla przykładu konflikt etniczny, wynikający z braku realizacji konstytucyjnie zagwarantowanych praw, nie wymaga konieczności analizy przeszłych wydarzeń, a jedynie adaptacji emocji oraz potrzeb do określonej sytuacji, której celem jest rozwiązanie sporu w sposób akceptowany przez obie zaangażowane strony. Konflikt etniczny, którego przebieg wykracza poza konstytucyjnie określone relacje (np. konflikt palestyńsko-izraelski), wymaga uruchomienia dodatkowych instrumentów wspomagających zrozumienie konkretnej sytuacji. Prowencja konfliktu to rozważenie całego kontekstu społecznego danej sytuacji: badanie jego bezpośrednich i pośrednich źródeł, analiza warunków, które poprzedziły sytuację konfliktową oraz aktualnych stosunków społecznych.

Prowencja to proces badania głównych problemów społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem tych warunków, które prowadzą do sytuacji konfliktowych oraz interpretacją tych elementów środowiska, które mogą wpłynąć na złagodzenie eskalacji i konsekwencji konfliktu. To usunięcie czynników sprzyjających rozwojowi sytuacji konfliktowych oraz promocja środowiska wspierającego stosunki współpracy⁴⁴. Takie podejście jest szczególnie przydatne przy analizie konfliktów współczesnych takich jak: terroryzm, przemoc gangów, konflikty międzynarodowe, konflikty ze światem przestępczym.

Zrozumienie i rozwiązywanie konfliktów etnicznych, np. pomiędzy katolikami i protestantami w Irlandii Północnej, Palestyńczykami i Żydami, a także krajowych konfliktów politycznych jest trudne, gdyż mają one swoje głębokie korzenie społeczne-historyczne. Konfliktowa sytuacja w trakcie dyskusji wokół reformy administracyjnej w Polsce wynikała nie tylko ze sporu pomiędzy poszczególnymi społecznościami lokalnymi i regionalnymi. Jej tłem społecznym była także sytuacja konfliktowa pomiędzy różnymi ugrupowaniami politycznymi, jak również pomiędzy partiami koalicji rządowej i opozycji w parlamencie. Na całość sytuacji dotyczącej reformy administracyjnej wpływ miały również czynniki dodatkowe, np. historyczne uwarunkowania podziału administracyjnego, tradycyjna rola miasta wojewódzkiego, aspiracje lokalnych polityków, stopień obywatelskiej odpowiedzialności (tak przedstawiciele społeczności lokalnych, jak i samych mieszkańców), mentalność ludzi oraz wiele innych. Koncepcja prowencji konfliktu podkreśla, że współczesne konflikty są bardzo złożonym zjawiskiem społecznym, dlatego nie można koncentrować się jedynie na ich rozwiązywaniu. Należy też dokonać prowencji, czyli rozpatrzenia szerokiego tła społecznego, aby znaleźć najbardziej trwały sposób rozwiązania konkretnego przypadku.

Rozwiązywanie i prowencja to studiowanie konfliktu bez ograniczeń intelektualnych⁴⁵. Burton podkreśla, że taka analiza wymaga podjęcia badań osobowości jednostek zaangażowanych w konflikt, kultury narodu lub danej grupy społecznej,

⁴⁴ Ibidem, s. 18.

⁴⁵ Ibidem, s. 20.

systemu politycznego, warunków ekonomicznych oraz środowiska fizycznego. Zawiłość takiego procesu jest jego zaletą, dając znacznie większe możliwości intelektualnych i praktycznych osiągnięć. Każde zachowanie jednostki jest zawsze uwikłane w szeroki kompleks zjawisk społecznych, nie jest więc łatwo ani wyjaśnić, ani zrozumieć jej działań. Konflikty są udziałem wielu z nich, stąd ich złożoność i zawiłość, które pociągają za sobą zmuśną drogę rozwiązywania i zapobiegania.

Koncepcja Burтона odwołuje się do teorii potrzeb ludzkich i zakłada, że człowiek posiada pewną grupę podstawowych potrzeb, których nie można zmienić, a które muszą zostać zaspokojone, aby zapewnić jednostce prawidłowy rozwój, umożliwiając mu podjęcie społecznie akceptowanych zachowań. Ludzie zostali obdarzeni przez naturę zespołem skłonności i popędów, których nie są w stanie kontrolować, ale które także nie mogą być całkowicie ograniczane przez socjalizację. Człowiek nie zaakceptuje sytuacji, w której nie będzie mógł się rozwijać. Zaspokajanie potrzeb jest warunkiem niezbędnym dla prawidłowego rozwoju jednostki, który z kolei zapewni właściwe, czyli społecznie akceptowane jej zachowanie. Teoria zachowań oparta na koncepcji ludzkich potrzeb pomaga np. wyjaśniać, dlaczego gangi są atrakcyjną formą życia dla młodych żyjących w metropoliach, ludzi wyalienowanych nieświadomie poszukujących swojego miejsca w życiu, wartościowych stosunków międzyludzkich oraz okazji dla własnego rozwoju.

Rozwiązywanie konfliktu jest procesem podejmowania decyzji. Burton wyróżnia trzy modele tego procesu. Pierwszy to model interaktywny charakterystyczny dla struktur władzy demokratycznej. Drugi model związany jest z potrzebą realizacji uprawnionych aspiracji, których zaspokojenie zależy także od konkretnej władzy politycznej. Trzeci model polega na analizie i poszukiwaniu pozytywnych rozwiązań dla obu stron zaangażowanych w ten proces. Ostatni model nazywa modelem rozwiązywania problemu, który charakteryzuje się następującymi cechami: nigdy nie ma finalnego efektu, wymaga wykorzystania najnowszych rozwiązań, wiedzy i umiejętności oraz posiada otwarty charakter, tzn. strony nie tylko wchodzi w interakcje ze sobą, ale i ze środowiskiem społecznym wyznaczającym przebieg konfliktu. Prowencja konfliktu to zrozumienie jak najszerszego kontekstu społecznego konfliktu, zrozumienie jego bezpośrednich i pośrednich przyczyn oraz rozwiązanie problemu z uwzględnieniem wszystkich możliwych aspektów konfliktu.

Prowencja konfliktu jest pod wieloma względami zjawiskiem nieprzewidywalnym, dlatego nie ma konieczności budowania stałych probabilistycznych modeli, jak również nie da się określić, jakie instytucje czy rozwiązania będą potrzebne w danej sytuacji. Założenie behawioralnej koncepcji konfliktów i ich rezolucji polega na opracowaniu behawioralnych zasad oraz dyskusowaniu środków, które pozwalają na osiągnięcie celu, jakim jest konsensus zmiany i procesu zmiany⁴⁶.

⁴⁶ J.W. Burton, *Violence explained...*, s. 13.

Podsumowanie – rozwiązywanie konfliktów w globalnym świecie

John W. Burton opracował odmienne od tradycyjnych podejście do stosunków międzynarodowych, rozwijając nowy paradygmat określany mianem pluralistycznego – światową perspektywą społeczeństwa, które podkreśla wartości oraz relacje wielu aktorów systemu globalnego⁴⁷. Jego propozycja analizy i, co ważniejsze, rozwiązywania konfliktu to zamiana politycznego realizmu odwołującego się do władzy na koncepcję funkcjonalnej analizy potrzeb ludzkich i realizmu behawioralnego⁴⁸. Burton dowodzi, że zrozumienie przyczyn walk międzynarodowych wymaga najpierw zrozumienia wewnętrznych uwarunkowań konkretnych państw, a szczególnie ich percepcji zmiany i reakcji na nią⁴⁹. Taka teza ma swoje dalsze konsekwencje. Burton nie był zwolennikiem zewnętrznej interwencji w wewnętrzne konflikty, nawet te brutalne. Rozwój i stabilizacja muszą wynikać z warunków wewnętrznych lub politycznej organizacji. W nieco idealistyczny sposób był przekonany, że wysoki stopień partycypacji, która uprawomocnia władzę, jest gwarantem przewidywania i rozwiązywania konfliktów⁵⁰. Co więcej, jak pisze Dunn, Burton uważał, że celem społeczeństwa nie jest jego rozwój, ale rozwój jego członków (indywidualizm)⁵¹. Australijski badacz widzi globalny świat przez pryzmat jednostek, a nie zbiorowości, przez pryzmat ludzkich, a nie instytucjonalnych wartości i potrzeb. W rezultacie jednostki określane w społeczeństwie jako dewianci, czyli osoby niepoddające się presji konformizmu, znajdują swoje miejsce w strukturze społecznej.

Ten punkt widzenia był krytykowany za deterministyczne podejście do wyjaśnienia ludzkich motywów zachowań. Burton pomija teorie socjalizacji, teorie uczenia się czy teorie kulturowe. Uznaje raczej, że człowiek jest bardziej uzależniony od własnych potrzeb niż od społeczeństwa. Tak więc, z jednej strony, podnosi rangę jednostki i jej cech do wysokiego poziomu w hierarchii jej znaczenia dla społeczeństwa, ale z drugiej wykorzenia człowieka ze społeczeństwa, czyniąc go uzależnionym od własnej nieracjonalności⁵². W rezultacie w tworzeniu ludzkiej egzystencji biologiczne potrzeby biorą górę nad kulturą⁵³. Podsumowując, należy zaznaczyć, że z jednej strony Burton dostrzega to, co przez wielu było pomijane, fakt biologiczności człowieka, który, aby działać, musi mieć zaspokojone

⁴⁷ R.J. Fisher, *Interactive Conflict Resolution*, Syracuse University Press, Syracuse – New York 1997, s. 21.

⁴⁸ Ibidem, s. 35.

⁴⁹ D.J. Dunn, op. cit., s. 72.

⁵⁰ J.W. Burton, *World Society...*, s. 45.

⁵¹ D.J. Dunn, op. cit., s. 93.

⁵² T. Väyrynen, op. cit., s. 52-53.

⁵³ Ibidem, s. 87.

potrzeby. Jednak z drugiej strony pominął fakt, że potrzeby są też konstruowane społecznie, uzależnione są od tego gdzie, kiedy i z kim żyjemy⁵⁴.

Chociaż główna część rozważań Burtona dotyczy okresu konfrontacji Wschodu z Zachodem, czyli ZSRR i USA, to jednak wiele z jego wniosków nie utraciło swojego znaczenia po 1989 r., kiedy tradycyjne podziały zimnej wojny nie są już aktualne. Idee Burtona mają znacznie szersze zastosowanie, wykraczając poza tradycyjne, dualistyczne podziały społeczne i polityczne. Zauważane problemy dzieli on na następujące zagadnienia:

- problem ideologii – formułującej hierarchie wartości,
- problem podejmowania decyzji – uzależnionego od uwarunkowań zewnętrznych,
- problem braku wewnętrznego bezpieczeństwa – tzn. psychologicznego zaangażowania ludzi w sytuacje konfliktowe,
- problem zmiany,
- problem motywacji i intencji, czyli pierwotnych i wtórnych potrzeb ludzi.

Burton jest świadomy, że nawet, jeśli konflikt nie dotyczy konfrontacji pomiędzy dwoma siłami politycznymi, to jest on w pewnym sensie uzależniony od wpływu tych dwóch sił. Nie znając jeszcze konsekwencji wojny w dawnej Jugosławii ani rozejmu w konflikcie irlandzkim, w którym szczególną rolę odegrały Stany Zjednoczone czy ostatniej wojny w Iraku, Burton podkreślał rolę dwóch mocarstw – USA i dawnego ZSRR. Zaletą jego rozważań jest dostrzeganie współzależności pomiędzy różnymi sferami życia społecznego na wielu płaszczyznach. Widzi wpływ wielu czynników na przebieg i rozwiązanie konfliktów: psychologiczne, społeczne, kulturowe, prawne, polityczne i ekonomiczne. Dostrzega także znaczenie czynników nieprzewidywalnych. Pisząc o konflikcie globalnym, nie chodzi mu o totalną katastrofę, ale o wzajemne zależności pomiędzy ludźmi, grupami, społeczeństwami i państwami. Konflikt globalny to każdy konflikt, który związany jest z deprivacją ludzkich potrzeb stanowiących fundamentalną przyczynę sytuacji konfliktowych we współczesnych społeczeństwach. Pod tym względem, chociaż konfrontacja dwóch mocarstw nie jest już aktualna, koncepcja Burtona nie straciła na swej aktualności.

Burton w swojej koncepcji próbuje wyjść poza zachodnią myśl filozoficzną i polityczną, sprowadzając całość rozważań na temat konfliktów do potrzeb jednostki i grupy społecznej. Potrzeby ludzi uznaje za priorytetowe, stąd jego zdaniem powinny być one uwzględnione w strukturach prawnych i konstytucyjnych. Tradycja myśli zachodniej koncentruje się na ochronie struktur społecznych, podczas gdy w teorii Burtona ciężar zostaje przeniesiony na zabezpieczanie warunków pozwalających zrealizować potrzeby ludzi. Takie założenie ma charakter idealistyczny. Rozwiązanie konfliktów polega więc nie na poszukiwaniu metod

⁵⁴ Ibidem, s. 109.

i technik umożliwiających wzajemne zrozumienie stron, ale na zapewnianiu warunków spełnienia potrzeb ludzi.

Burton nie dostrzegał jeszcze znaczenia problemu globalizacji gospodarki, widząc jedynie wpływ sił politycznych, zarówno tych krajowych, jak i międzynarodowych. Problem konfliktów sprowadzał do prostej zależności pomiędzy osobami podejmującymi decyzje a jednostkami i grupami. Jego zdaniem trudność w rozwiązaniu konfliktu, np. etnicznego, tkwi w niewłaściwym traktowaniu relacji pomiędzy mniejszością i większością. Brak sukcesów w rozwiązywaniu tych konfliktów wynika także z obawy przed zmianami oraz dążeniem elit politycznych do zachowania *status quo*. Dostrzega jednak trudności w adaptacji społeczeństw postkolonialnych do warunków tworzonych im przez państwa wysokorozwinięte⁵⁵.

Burton wskazuje na wyraźne powiązania pomiędzy konfliktami wewnętrznymi a wpływem środowiska międzynarodowego. Niewątpliwą zaletą jego rozważań jest myślenie w kategoriach przyszłości. Zaznacza, że ilość oraz gwałtowność konfliktów raczej będzie się rozwijać, niż maleć. Podkreśla także rolę nauczycieli i badaczy. Interdyscyplinarność zjawiska, jakim jest konflikt, jego złożoność wymagają bliskiej współpracy praktyków i teoretyków.

Burton w sposób idealistyczny wierzy w możliwość skutecznego rozstrzygnięcia sytuacji konfliktowych. Uświadamia nam jednak, że rozwiązywanie konfliktów poprzez zastosowanie metody rozwiązywania problemu to pewna filozofia polityczna, alternatywna dla tradycyjnych rozwiązań. Proponowana koncepcja odżegnuje się od wszelkich politycznych rozwiązań, które tłumią możliwości realizacji ludzkich potrzeb, a jako fundament współczesnego systemu politycznego wskazuje metodę rezolucji konfliktów poprzez budowanie społecznych i politycznych warunków dla pełnego zaspokajania ludzkich aspiracji w kontekście społecznego dobra⁵⁶. Koszty konfliktów oraz przemocy są jego zdaniem niepotrzebne i można je obniżyć. Tłumienie konfliktów oraz ich powstrzymywanie mogą być właściwymi metodami w małych społeczeństwach. Dla współczesnych, bardziej licznych społeczeństw, które cechują się rozbudowaną społeczną strukturą, potrzebne są nowe metody, czyli rezolucja i prowencja konfliktu. Obie odniosą jednak skutek tylko w sytuacji zmian systemowych. Zmiana systemu to tym samym wymóg dla skutecznego stosowania obu tych metod.

Burton pogłębia swoje idealistyczne stanowisko, pisząc, że proponowane przez niego podejście do zagadnienia konfliktów społecznych jest krokiem w rozwiązaniu problemu ewolucji społecznej. W wypadku ulicznych walk gangów re-

⁵⁵ Podobny pogląd przedstawił Ryszard Kapuściński w wywiadzie udzielonym Arturowi Domosławskiemu. Kapuściński doszukuje się tam przyczyn konfliktów występujących w krajach Trzeciego Świata w braku „pasów transmisyjnych pomiędzy władzą a społecznościami oraz roli starej struktury klanowo-plemiennej, co stało się dzisiaj przyczyną trudnej sytuacji w wielu państwach postkolonialnych. A. Domosławski, *Wojna i pustka*, „Gazeta Wyborcza”, 9-10 sierpnia 2003 r.

⁵⁶ J.W. Burton, *Conflict: Resolution...*, s. 6.

zolucja i prowencja polegają na zlikwidowaniu warunków konfliktu i zbudowaniu podstaw dla współpracy. Autor omawianej koncepcji wierzy, że jest to dzisiaj możliwe⁵⁷. Niemniej, pomimo idealistycznej wiary w możliwość naprawiania świata, Burton wskazuje na określone problemy społeczeństw demokratycznych. Jego zdaniem polityka państw rozwiniętych dotyka jedynie symptomów sytuacji konfliktowych i w związku z tym słabością tych krajów jest brak umiejętności skutecznego ich rozwiązywania. Koncepcja rezolucji i prowencji konfliktu to także oskarżenie instytucjonalizmu, biurokracji i dominacji stworzonych przez ludzi struktur nad istotą człowieka, człowieczeństwem, tym kim jednostka jest. Zadanie, jakie Burton stawia sobie do rozwiązania, to odpowiedź na pytanie, jak współczesne cywilizacje mogą się zaadaptować do aktualnych przemian, aby jednocześnie stworzyć ludziom możliwość realizacji ich potrzeb w zmieniających się warunkach globalnych. Szansę na rozwiązanie tego problemu widzi w przemianie procesu podejmowania decyzji. Uwzględnienie potrzeb ludzi wymaga dzisiaj zmiany kierunku procesu decyzyjnego – z góry na dół, w kierunku odwrotnym, czyli od społeczności lokalnych do centralnych decydentów⁵⁸. W tym miejscu ujawnia się znowu jego idealizm i utopijność analizowanej koncepcji. Przez społeczność lokalną Burton rozumie zbiorowość około 10-tysięczną, wprowadzając w ten sposób ograniczenie wielkości i wykluczając społeczności miejskie zamieszkujące duże dzielnice, które odgrywają szczególną rolę w zapewnieniu potrzeb bezpieczeństwa i identyfikacji z określoną grupą mieszkańców.

Koncepcja rezolucji i prowencji konfliktu Burtona jest teorią kontrowersyjną, rodzi wiele wątpliwości nie tylko w odniesieniu do prawidłowości proponowanej interpretacji człowieka i społeczeństwa, ale także jej możliwości aplikacyjnych. Sam Burton był jednak świadom pewnych ułomności swoich rozważań, podkreślając, że mają one stanowić jedynie stymulator w myśleniu nad współczesnymi konfliktami.

Literatura

Burton J.W., *Conflict: Human Needs Theory*, St. Martin's Press, New York 1990.

Burton J.W., *Conflict Resolution as a Political Philosophy*, w: *Conflict Resolution Theory and Practice: Integration and Application*, red. D.J.D. Sandole, H. van der Merwe, University of Manchester Press, Manchester – New York 1993.

Burton J.W., *Conflict: Resolution and Provention*, St. Martin's Press, New York 1990.

Burton J.W., *Deviance, Terrorism and War: The Process of Solving Unsolved Social and Political Problems*, Palgrave MacMillan, Oxford 1979.

Burton, J.W., *Global Conflict. The Domestic Sources of International Crisis*, Wheatsheaf Books, Brighton 1984.

⁵⁷ Ibidem, s. 90.

⁵⁸ zob. J.W. Burton, *Violence explained...*

- Burton J.W., *On the Need for Conflict Prevention*, George Mason University, Fairfax 1989.
- Burton J.W., *Resolving Deep-Rooted Conflict: A Handbook*, University Press of America, Lanham, MD 1987.
- Burton J.W., *Unfinished Business in Conflict Resolution*, w: *Conflict: Readings in Management and Resolution*, red. J.W. Burton, F. Dukes, St. Martin's Press, New York 1990.
- Burton J.W., *Violence explained*, University of Manchester Press, Manchester 1997.
- Burton J.W., *World Society*, University Press of America, New York – London 1987.
- Burton J.W., Dukes F., *Conflict: Practices in Management, Settlement and Resolution*, Palgrave Mcmillan, New York 1990.
- Conflict: Readings in Management and Resolution*, red. J.W. Burton, F. Dukes, St. Martin's Press, New York 1990.
- Diogenes Laertios, *Żywoty i poglądy słynnych filozofów*, WN PWN, Warszawa 1982.
- Deutsch M., *Resolution of Conflict: Constructive and Destructive Process*, Yale University Press, New Haven 1973.
- Domosławski A., *Wojna i pustka*, „Gazeta Wyborcza”, 9-10 sierpnia 2003 r.
- Dukes F., *Resolving Public Conflict. Transforming Community and Governance*, University of Manchester Press, Manchester – New York 1996.
- Dunn D.J., *Power Politics to Conflict Resolution. The Work of John W. Burton*, Palgrave Macmillan, New York 2004.
- Fisher R.J., *Interactive Conflict Resolution*, Syracuse University Press, Syracuse – New York 1997.
- Johnson D.W., Johnson R.T., Tjosvold D., *Konstruktywny spór. Wartość intelektualnej opozycji, w: Rozwiązywanie konfliktów. Teoria i praktyka*, red. M. Deutsch, P.T. Coleman, Wyd. UJ, Kraków 2005.
- Rifkin J., Howard T., *Entropy: A New World Vision*, Viking, New York 1986.
- Rothman J., *Resolving Identity-based Conflict in Nations, Organizations and Communities*, Jossey-Bass Publishers, San Francisco 1997.
- Väyrynen T., *Culture and International Conflict Resolution. A Critical Analysis of the Work of John Burton*, Manchester University Press, Manchester – New York 2001.

John W. Burton's Behavioral Theory of Conflict and Conflicts on a Global Scale

Summary. The main objective of this paper is to familiarize Polish readers with the theory of conflict by John W. Burton. Although the Australian diplomat developed his concept in the 70's and 80's of XX century, his ideas let us better understand contemporary conflicts, such as the ones in the Middle East and between Ukraine and Russia. The main thesis of the article is the assumption that Burton's theory, by referring to biology, sociology, and political sciences, though in many points idealistic, might be very productive in recognizing the roots of serious contemporary conflict in the world, analyzing the processes, and finding methods of resolution which are, so far, unknown.

Key words: conflict, need, values, interest, solving conflict, conflict resolution